

YOKSULLUĞUN AZALTIKMASINDA TURİZMİN YERİ

TOURISM - DOES IT DECREASE POVERTY?

Yrd.Doç.Dr. Ferah ÖZKÖK

Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu

ÖZET

Bu çalışmada, yoksulluğun ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderek arttığı günümüzde, turizmin sürdürülebilir kalkınma kapsamında yoksulluğu azaltmada nasıl etkin olabileceği araştırılmaya çalışılmıştır. Özellikle turizm arz kaynaklarına sahip ve değişen turizm eğilimlerine yönelik yeni turizm ürünlerinin yaratılabileceği yoksul bölgelerde turizmin, yoksullukla mücadele aracı olarak kullanılabileceği düşünülerek bu kapsamda “yoksul odaklı turizm” yaklaşımı incelenmiştir.

Yoksul odaklı turizm; yoksullar için net faydalar sağlayan turizm olarak tanımlanmaktadır. Bu faydalar, ekonomik açıdan olabileceği gibi, sosyal, çevresel ve kültürel açıdan da olabilir. Yoksul odaklı turizm, özel bir ürün yada sektör değil bir yaklaşımdır. Yoksulluğu azaltma genellikle turizmin ana sorunu değildir. Pek çok yoksul ülkede böyle bir turizm yaklaşımının önemi henüz anlaşılmaya başlamaktadır.

Bu çalışmada yoksul bölgelerde, halkın turizm faaliyetlerine katılımının nasıl sağlanacağı, bunun için ne gibi önlemler alınması gerektiği ve bunun sonuçlarının ne olacağı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm ekonomisi, Yoksulluk, Kalkınma

ABSTRACT

In this study, it was studied how tourism in terms of sustainable development could be effective for decreasing poverty since poverty and inequality of income distribution increases gradually today. Considering tourism as a mean for decreasing poverty in poor regions where there are tourism supplies or the possibility of creating new tourism products due to tourism trends, Pro-poor tourism approach was studied.

Pro-poor(PPT) tourism is defined as providing benefits for the poor through tourism. These benefits can be social, cultural and environmental as well as economic. Pro-poor tourism is not a specific product or sector, but an approach. Generally poverty reduction is not main issue for tourism. The significance of this tourism approach has already been understood in many poor countries.

In this study, the ways of providing participation of local people at tourism activities, measures to be taken and benefits that are expected in poor regions were studied.

Key words: Economics of Tourism, Poverty, Development

GİRİŞ

Yoksulluk kavramı, 1990’lı yılların başlarından itibaren gerek ulusal gerekse uluslar arası alanda tartışılan konulardan birisi haline geldi. 1970’li yıllara gelinceye kadar kalkınma kavramı sadece ekonomik yönüyle ve GSMH kavramı ile ölçülmeye çalışılan iktisadi büyüme hedefi ile ilişkilendirilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmış olmanın gereğini hızlı ve istikrarlı büyüme hedefini gerçekleştirerek yerine getirebileceklerini düşünüyorlardı. Mevcut ekonomi teorisinin ve sanayileşmiş ülkelerin desteğini alan gelişmekte olan ülkeler, işsizlik, gelir dağılımında eşitsizlik, yoksulluk, çevre tahribatı gibi sorunların iktisadi büyüme hedefini gerçekleştirdikçe çözüleceğine inanmışlardı. Salt iktisadi büyümenin beklenenin aksine gelir dağılımında artan eşitsizlik, geniş kitlelerin yoksullaşması, bölgesel dengesizlikler ve

eşitsizlikler, doğal çevrenin ve doğal kaynakların tahribi ve toplumsal barışın bozulması gibi alternatif maliyetlerin olabileceği yaşandıkça anlaşılmıştır(DPT, 2001: 122).

Yoksulluk ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının birlikte ele alınması 1972’de Stockholm’de yapılan Birleşmiş Milletler İnsani Çevre Konferansında sorunlara hükümet ve devlet düzeyinde çözüm arama süreciyle başlamış, 1983’te BM tarafından Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun kurulması ile hızlanmış ve 1992’de Rio zirvesinde Gündem 21’in kabul edilmesiyle önemli bir dönüm noktasına ulaşmıştır(www.cevko.org.tr/surdur/rapor_turk/6%20-%20yoksulluk.enson.pdf).

Sürdürülebilir kalkınma; sosyal, ekolojik ve ekonomik değişim ve korumayı içine alan normatif bir kavramdır. Ayrıca, bütün temel ihtiyaçların karşılanmasından başka, sürdürülebilir kalkınma dünyadaki doğal hayatın devamlılığını ve daha iyi bir yaşam için isteklerin karşılanmasındaki tüm fırsatları içermektedir. Bu yüzden sürdürülebilir kalkınma için kaynakların kullanımında, yatırımların yönünde ve teknolojik gelişmenin oryantasyonundaki değişikliklerin bir süreci olarak tanımlanır Hediger: 1999, 481-490)

Sağlıklı ve uzun bir ömür, bilgi edinmek ve makul bir yaşam standardı için gerekli kaynaklara ulaşabilmek gibi üç temel esasa oturtulan “sürdürülebilir insani gelişme”, sürdürülebilir kalkınmanın bir uzantısı olarak geliştirilmiş ölçütleri içermektedir. Ekonomik büyüme sağlamanın yanı sıra bunun nimetlerinin eşitçe dağıtılması, çevreyi tahrip etmek yerine onu yenilenmesi, insanları sıra dışı kılmak yerine onları güçlendirmesi gibi ölçütler yer almaktadır. (DPT, 2001: 124)

Kalkınma kavramının algılanışındaki bu değişim ile birlikte yoksulluk ile ilgili olarak, tanımı, nedenleri ve mücadele yöntemlerine ilişkin tartışmalar artmıştır.

1. Yoksulluk Kavramı

Sürdürülebilir kalkınma zirvesinin birinci öncelik verdiği konu yoksulluğun yok edilmesidir. Zirvede sürdürülebilirliğin toplumsal boyutlarına önem verilince yoksulluğun yok edilmesinin birinci öncelik almasını doğal karşılamak gerekir. Hazırlanan metinlerde, sürdürülebilir kalkınma için yoksulluğun yok edilmesi ve sosyo-ekonomik gelişmenin merkezi öneme sahip olduğu belirtilmekte ve son yıllarda yoksulluğun yok edilmesi konusunda BM’nin düzenlediği toplantılarda genellikle üzerinde uzlaşılan konular sıralanmaktadır. Hemen görülmektedir ki yoksulluğun yok edilmesi gibi çok iddialı bir hedef karşısında sıralanan önlemler çok yetersizdir. Tüm BM platformlarında yoksulluğun yok edilmesi müzakere

edilirken, dünya yönetim sisteminde yoksullukla mücadele edilmesi için ciddi fonlar oluşturulması ya da global ölçekte yeniden dağıtım mekanizmalarının kurulması konusunda hiçbir zaman gündeme girmemektedir (Tekeli, 2002: 25).

Dünyanın gündeminde önemli bir yer oluşturan yoksulluğun genel olarak tanımlarına bakıldığında mutlak, görel ve öznel yoksulluk olarak incelendiği görülmektedir.

Mutlak Yoksulluk, bir insanın yaşamını minimum düzeyde sürdürebilmesine yani biyolojik olarak kendisini yeniden üretebilmesi için gerekli kalori ve diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirmesine dayalı olarak tanımlanmaktadır. Dünya Bankası'nın 1990'daki çalışmasında bu tanım şu şekildedir(DPT, 2001:104) Hesaplama bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli minimum kalori miktarı olan 2400k/cal hesaplama dayanılarak geliştirilmiş ve bu noktadan hareketle günlük gelir 2400 k/cal besini almaya yetmeyen insanlar Dünya Bankasınca "mutlak yoksul" olarak tanımlanmıştır. Yoksulluğun evrenselliği ve satın alma paritelerinin farklılıkları da düşünülerek, ortalama bir hesaplama yöntemi ile mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1 dolar kabul edilirken, Latin Amerika ve Karaibler için bu sınır 2 dolar, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayan grup için 4 dolar, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14.40 dolar olarak belirlenmiştir (DPT, 2001: 104).

Görel Yoksulluk, kişinin bir toplumsal varlık olmasından hareket etmekte ve minimum kalori ihtiyacı dışında, toplumsal olarak kendisini yeniden üretebilmesi için barınma, eğitim, sağlık ve benzeri kültürel ve toplumsal taleplerinin minimum düzeyde karşılanmaması ile ortaya çıkmaktadır. Refah ölçüsü olarak tüketim düzeyi veya gelir düzeyi seçilebilir. Fakat yoksullukla ilgili gelişmiş ülkelerdeki çoğu araştırmada yoksulluğun belirlenmesinde tüketim yerine toplam gelir alınır. Toplam geliri belli bir miktarın (yoksulluk çizgisi) altında olan birey veya hane halkı yoksul olarak tanımlanır. Görel yoksulluk kavramında, yoksulluk çizgisini belirleme aşamasında yapılan, ortalama gelir düzeyinin (ortanca veya aritmetik ortalama) belli bir yüzdesini, standart %50'sini, almaktır. Yoksulluk araştırmalarında, genellikle aritmetik ortalama yerine ortanca (gelirler en küçükten en büyüğe sıraya dizildiğinde tam ortadaki gelirin değeri) tercih edilir(DİE, 2002:11).

Öznel Yoksulluk, diğer iki yaklaşımdan oldukça farklıdır. Bu yaklaşıma göre yoksulluk çizgisini belirlemenin bir yolu, büyük ölçekli anketler yaparak, toplumun bu konudaki görüşünü

belirlemektir. Yapılan anketlerde deneklere, yoksul olmamak, iyi bir gelire sahip olmak gibi bazı özel hedeflere ulaşabilmek için yeterli olduğunu düşündükleri gelir miktarı sorulur. Bu yöntem Leyden Yaklaşımı olarak bilinir. Anket sonuçlarından refah düzeyleri ile gelirler arasında bağlantı kurularak, kritik bir refah düzeyi seçilip ona karşılık gelen gelir düzeyi yoksulluk çizgisi olarak kabul edilir (TÜSİAD, 2000: 98)

Yukarıdaki yoksulluk tanımlarının dışında artık Dünya Bankası ve IMF yayınlarında bile, yoksulluktan, yoksunluktan, gelir eşitsizliğinden daha farklı yeni bir kavramdan söz edilmektedir. Dışlanmışlık. Dünya Bankasının son yayınlarında birinde şunlar okunmaktadır;

“Yoksul olmak demek aç olmak demektir, barınacak yeri, giyecek bir şeyi olmamak demektir, hasta olmak ama tedavi olamamak, okuma yazma bilmemek ama okula gidememek demektir. Fakat yoksul insanlar için yoksulluk bundan daha fazla bir şeydir. Yoksul insanlar özellikle kendi denetimleri dışında gelişen ters etkilere karşı korunmasızdırlar. Devlet ve toplum kurumları tarafından iyi gözle bakılmadıkları gibi bu kurumlardaki söz ve iktidardan da dışlanmışlardır”(Üşür, 2001: 51).

2. Dünyada Yoksulluğun Boyutları

Dünyanın en zengin 500 kişisi en yoksul 416 milyon kişiden daha fazla gelir sağlamaktadır. Yani 2,5 milyar insan (dünya nüfusunun % 40'ı) günde 2 dolardan az parayla, dünya gelirinin % 5'i ile yaşamını sürdürmektedir. Hemen hepsi yüksek gelirli ülkelerde yaşayan en zengin % 10 dünya gelirinin % 54'ünü kazanmaktadır. Global bir gelir dağıtım veri tabanı kullanımıyla, aşırı yoksulluk çizgisindeki günde bir dolardan az parayla yaşayanları yukarı çekmek için 300 milyar dolar maliyet tahmin edilebilir. Bu miktar dünya nüfusunun en zengin % 10'unun gelirinin % 1,6'sına denk gelmektedir. Tabi ki bu gösterge sadece istatistiki bir transferdir (UNDP, 2005 :4). Bu insanlar açlık, hastalık, cehalet, işsizlik ve umutsuzluk içinde yeterli gıda ve temiz içme suyu ile eğitim, sağlık ve çağdaş enerji hizmetlerinden yoksun bulunmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde yaşayan yoksul kişilerin sayısı da küçümsenmeyecek düzeylerde olmakla birlikte yoksulluk, ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan yaklaşık 4,6 milyar insandan:

- 800 milyonu, normal, sağlıklı ve faal bir yaşam sürmeye yeterli gıda alamamaktadır;
- 850 milyonu okur-yazar değildir;
- bir milyarı temiz sudan yoksundur;

- 2,4 milyarını temel sağlık hizmetlerinden yoksundur;
- 325 milyon çocuk okula gitmemektedir;
- her yıl, beş yaşından küçük 11 milyon çocuk önlenebilir hastalıklardan ölmektedir;
- 36 milyonu HIV/AIDS'e yakalanmıştır;
- doğum kontrol olanaklarından yararlanmak isteyen 120 milyon çift bunu gerçekleştirememektedir (Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi Raporu, 2002 : 1)

3. Turizmin Sosyo-Ekonomik Önemi

Turizm, ekonomik aktivitelerdeki çarpan etkisi ile dünyanın en dinamik ve en büyük endüstrilerinden biridir. Turizmin ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal etkileri bu endüstriye verilen önemin artmasında etkili olmakta, özellikle turizmin yarattığı ekonomik etkiler ülkelerin turizmi geliştirme çabalarını hızlandırmaktadır (Goodwin, 1998: 1). Turizm; ödemeler dengesine etkisi, istihdam ve gelir yaratması, katma değerinin çok yüksek olması, altyapı ve üstyapıya olumlu etkileri ve diğer sektörlerle etkisi nedeniyle özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir sektör konumuna gelmektedir (Roe, 2001: 2).

Turizm endüstrilerini geliştirmek ve uluslar arası pazarda etkinlik sağlamak konusunda zorlukları olmasına karşın gelişen ülkelerin birçoğu için turizm çekici bir kalkınma ve gelişme seçeneğidir. Turist türleri ve kaynakları, gelirin yeniden dağılımı, ticari kısıtlamalardan bağımsızlık, talep sürekliliği, gelişme maliyetleri, istihdam, prestij gibi nedenlerle birçok ülke turizmi geliştirmek için yatırımlar yapmaktadır (Yarcan, 1998:8).

Turizm dünyadaki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ekonomik lokomotifidir. Turizm endüstrisi global GSMH'nın %11'ini 200 milyon iş imkanını ve toplam istihdamın %8'ini sağlamaktadır (Rita, 2000:435). 2010 yılında turizmin ekonomiye katkılarının; 250 milyon iş olanağı yaratarak, toplam istihdamın %9'unu ve global GSMH'nın %12'sini sağlayacağı tahmin edilmektedir (Rita, 435). Turizm örgütünün tahminlerine göre tüm dünyadaki ekonomik durgunluğa karşın, turizm sektörü bu gelişimini daha hızlı arttırarak devam ettirmiş, 2004'te uluslararası turist varışları 763 milyona ulaşarak, 2003 yılına göre yaklaşık %11 büyüme sağlamıştır. Büyüme bütün bölgelerde görülmüştür, ancak özellikle en büyük artış %28 ile Pasifik ve Asya'da, %18 ile Ortadoğu'da gerçekleşmiştir (WTO, 2005: 10). Dünya Turizm Örgütünün 2020 vizyonunda, 2020 yılında uluslar arası turist varışlarının 1,56 milyar olacağı tahmin edilmekte, Avrupa'da 717 milyon, Uzak Asya ve Pasifik'de 397 milyon,

Amerika’da 282 milyon olacağı ve bunları, Afrika,Orta doğu ve Güney Asya’nın takip edeceği beklenmektedir(WTO, 2005: 11).

Gelişmiş batı ekonomileri; gelişen ülkelerin ne üreteceğini, üretim alanlarını ve ihrac ürünlerini belirler. Gelişmiş ekonomiden sermaye ve teknoloji transfer edildiğinde, yabancı firmalar gelişen ülkede etkin olur. Bağımlılık ilişkisi yabancı firmalara yarar sağlar, ülkenin kalkınma öncelikleri dikkate alınmaz. Gelişen ülkeyle gelişmiş ülke arasındaki bağımlı yapı gelişen ülke ekonomisindeki her endüstriyi etkiler. Turizm kullandığı kaynaklar ve gelişen ülkelerin arz potansiyeli açısından bağımlılığı en az olan endüstri olarak değerlendirilmiştir. Bu görüşe sahip ülkeler turizm endüstrilerini geliştirmek üzere yatırım yapmaktadır. Fakat turizm “cennetten inme bir kudret helvası değildir”(Yarcan, 1998:7). Turizmin olumlu ekonomik etkileri bir ülkenin kalkınmasında önemlidir ancak, sürdürülebilir turizm yaklaşımıyla bir ülkenin yada bölgenin kaynaklarının yok edilmeden geliştirilmesi bu etkilerin olumlu yada olumsuz olacağını belirlemede önemlidir.

Turizmin gelişmekte olan ülkelerde etkilerinin önemli olduğu açıktır. Ancak önemli olan bu etkilerin yoksul insan oranının çok yüksek olduğu ülkelerde önemli olup olmadığıdır. Turizm verileri analiz edildiğinde yoksulluğun yüksek düzeyde olduğu ülkelerin çoğunda, turizmin önemli olduğunu ve gelişmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle turizm dünyadaki yoksulların çoğu için yaşam kaynağına dönüştürülebilir (Roe,2001:1).

4. Yoksulluğun Azaltılması İçin Yoksul Odaklı Turizm Yaklaşımı

Ülkeler arasında ve tek tek ülkeler içinde, değişik düzlemlerdeki gelir eşitsizliklerinin azaltılması ve yoksulluğun ortadan kaldırılması gelişme gündeminin en öncelikli konuları arasında yer almaktadır. Gelişme hedefleri etrafında çeşitli toplum katmanlarını seferber edilebilmesinin ve siyasal ve hatta kısa dönem ekonomik istikrarın sağlanabilmesinin temel ön koşulu bu katmanlar arasındaki gelir/refah farklarının azaltılmasıdır (Şenses, 1996:123).

Dünyadaki yoksulluğun azaltılması uluslar arası bir öncelik olarak belirlenmiş ve 2015 yılı itibariyle yoksulluğun yarıya indirilmesi için hedefler belirlenmiştir(UNDP, 2005: 5).Yoksulluğun azaltılmasını başarma, çeşitli tamamlayıcı yönetim ve ölçek eylemlerini gerektirir, fakat öncelikle yoksul odaklı büyüme(yoksullara fayda sağlayan büyüme) açısından önemli ölçüde gelişmeyi gerektirir. Yoksul ülkeler açısından önemli olan turizm sektörü, bu tarz bir büyüme sağlayacak kaynak olabilir mi?

Dünya üzerinde son on yıldır hükümetler ve kalkınmaya yardım eden kuruluşlar turizm ve onun aktivitelerinin merkez dayanağı olarak yoksulluğun azaltılmasına daha açık biçimde odaklanmışlardır. Bu düşüncenin anahtar elemanı yoksul insanların turizmde yararlanabileceği, kültürel festivaller, doğal sermaye(vahşi hayat, ormanlar, manzara v.b.) gibi kaynaklara sahip olmalarıdır(Lacy, 2003: 3)

Birçok dezavantajı olduğu düşünülen turizm aslında yoksul odaklı büyüme için birçok avantaja sahiptir.Bu avantajları(Roe: 2001, 1);

- Konaklama, yiyecek içecek, seyahat, eğlence, sağlık, eğitim vb. gibi birçok sektörden oluşmaktadır. Geniş katılımlı faaliyet alanı yaratır, büyük sermayeler gerektirmeyen, el emeğiyle üretilen ürünlerin rahatlıkla üretilip satılabileceği olanaklar yaratır.
- Tüketici ürünün olduğu yere gelir, bu nedenle farklı mal ve hizmetleri de satabilme olanağı yaratır, bağlantılar için önemli fırsatlar sağlar.
- Yerel ekonomilerin çeşitlenebilmesi için, turizm çok önemli bir fırsattır. Marjinal ve yoksul bölgelerde, biraz ihracat ve çeşitlendirme opsiyonuyla birlikte geliştirilebilir. Bu tür bölgeler, yüksek kültürel değerleri ve, yabani hayat ve manzara gibi değerleri nedeniyle turist çekerler(Ashley, 2000: 2). Turizm büyük oranda doğal kaynaklara (vahşi yaşam ve doğal güzellikler) ve kültüre dayalıdır. Bunlar finansal kaynaklara sahip olmasalar da bazı yoksul ülkelerin yada bölgelerin sahip oldukları varlıklardır.
- Turizm, diğer tarımsal olmayan faaliyetlerle karşılaştırıldığında emek-yoğundur ve küçük ölçekli işletmelere fırsat tanır., daha yüksek oranda kadın istihdam eder (İçöz ,Kozak, 1998: 220-224- Ashley vd., 2000: 2)

Turizm faaliyeti parasal değerlerle, doğal ve tarihsel değerler arasında bir değişimi oluşturmaktadır. Böylece ekonomik bakımdan yeterli düzeyde gelişmemiş ülkeler veya bölgeler doğal ve tarihsel değerlerini sunarak gelir sağlarlar. Ekonomik üretim ve çalışma alanlarını, çeşitlerini genişletirler ve zenginleştirirler (Avcıkurt, 2003: 31)

Turizmin pozitif etkileri önemlidir, fakat turizm fırsatlarının, bölgesel karlar yaratılması, yoksulluğun bertaraf edilmesi ve sürdürülebilir gelişme için kullanılması gerekmektedir. Hızlı ve sürdürülebilir turizmin gelişimi ve yeni destinasyonların oluşturulması turizmin daha fazla insanı etkilemesi demektir. Olumlu etkilerin gerçekleşebilmesi için sosyal ve ekonomik maliyetlerin

minimize edilmesi gerekir. Ekonomik sızıntı, mülkiyet sorunu, bölgesel istihdam, karın dağıtımı, sosyal ve çevresel etkiler ve bağlılık, minimize edilmesi gereken maliyetlerdendir.

Bugüne dek süregelen turizm planlamalarında kısa erimli ekonomik başarılar söz konusudur. Kısa dönemde çevre kaygılarını geri plana bırakan ülkelerin, çevre konusunda kaygılı olan ülkelere göre daha hızlı büyüme gösterdikleri gerçektir. Orta ve uzun dönemde ise, bu olası görülmemektedir. Gelişmiş ülkelerde bile kirlenmiş, bozunuma uğramış çevre, ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır.

Sürdürülebilir turizm, ekonomik yönden verimli, toplumsal yönden sorumlu ve çevresel yönden sorunları olmayan bir turizm çeşididir ve sürdürülebilir bir kalkınma için sürdürülebilir turizm bir araç olarak kullanılabilir (Çakılcıoğlu, 2002: 3). Sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olarak Dünya Turizm Örgütü, 1988’lerin başında sürdürülebilir turizmi “kültürel bütünlüğü, gerekli ekolojik süreçleri, biyolojik çeşitliliği ve yaşam destek sistemlerin oluştururken tüm kaynakların ekonomik, sosyal ve estetik ihtiyaçların karşılanacağı bir şekilde yönetilmesi” şekline tanımlamıştır(Odi, 2001, 2). Bu dönemlerde, daha çok çevresel sürdürülebilirlik yada toplumun turizme katılımını arttırmak olgusuna odaklanılmıştır. Bu “sürdürülebilir turizm” yaklaşımı; yoksulluk, çevre ve gelişme arasındaki bağlantıyı dikkate almamaktadır. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Gelişme Komisyonu’nun 1999’daki toplantısında hükümetler, tüm önemli gruplarla özel ve yerel topluluklarla işbirliği içerisinde uygun stratejiler geliştirerek, turizmin yoksulluğu azaltma potansiyelini maksimize etmeleri konusunda uyarılmışlardır.

Yoksul odaklı turizm (Propoor Tourism) (PPT), yoksulları ve yoksulluğu sürdürülebilirlik kavramının merkezine yerleştirerek bunu sağlamaya çalışmaktadır(Roe,2001:4). Yoksul odaklı turizm; yoksullar için net faydalar sağlayan turizm olarak tanımlanmaktadır (Odi, 2001: 2) Bu faydalar, ekonomik açıdan olabileceği gibi, sosyal, çevresel ve kültürel açıdan da olabilir.Yoksul odaklı turizm, özel bir ürün yada sektör değil bir yaklaşımdır. Yoksul odaklı turizm sürdürülebilir turizm ile aynı anlamda kullanılmaktadır, fakat farklı anlamlar taşımaktadırlar. Yoksul odaklı turizm yaklaşımında yoksulluk, sürdürülebilirliğin bir unsuru olmaktan çok turizm faaliyetinin merkezine konulmaktadır. Yoksulluğu azaltma genellikle turizmin ana sorunu değildir.

Pek çok yoksul ülkede böyle bir turizm yaklaşımının önemi henüz anlaşılmaya başlamaktadır(Odi: 2001:3). Yoksul odaklı turizmde, devletin, özel sektörün, sivil toplum kuruluşlarının ve yoksul yerel halkın oldukça önemli rolleri bulunmaktadır. Özel sektör, doğrudan yoksul odaklı işbirliğine katılabilir. Ancak bu turizm yaklaşımında, yoksulluğu

azaltmaya yönelik politikaların belirlenmesinde devletin lider bir role sahip olması büyük bir avantaj olacaktır.

Turizmi yoksul odaklı yapabilmek için oluşturulan stratejiler, sektörün boyutunu genişletmekten ziyade, turizmdeki olanakların yoksullara açılması konusuna odaklanmaktadır. Bunun için üç temel aktiviteye gereksinim vardır: (Roe,2001:2)

- Yoksulların ekonomik faydalardan yararlanmalarının artırılması (iş ve istihdam olanağının tanınması ve gelirin daha geniş bir kitleye yayılması yoluyla)
- Turizmle ilişkili negatif sosyal ve çevresel etkilerin dikkate alınması (bölgeler, kıyı bölgeleri ve diğer doğal kaynaklarda tahribat , sosyal bozulma ya da patlama gibi)
- Politika/ süreç reformu, yoksulların önündeki engellerden bazılarını ortadan kaldıracak politika ve planlama çerçevesi yaratarak, turizmle ilgili karar verme süreçlerinin planlamasına yoksulların da katılımını teşvik ederek ve yeni turizm ürünleri geliştirme sürecinde özel sektör ve yoksul kesim arasında işbirliği sağlanması ve güçlendirilmesi.

Sosyal kapitalin dinamik ve esnek formlarına girebilen yoksullar için, katılım potansiyeli daha büyük olmalıdır. Örneğin Bali’de restoranların çoğu aileler tarafından yada işin ve gelirin dağılımı konusunda kesin prensipleri olan gönüllü dernekler olan Sekaha’lar tarafından yönetilmektedir. Bu sistem restoranlarda olduğu gibi aynı zamanda araba, bisiklet ve minibüs kiralama için de kullanılmaktadır. Geleneksel yapıdaki evlere turistler için odalar eklenmektedir(Ashley, Boyd ve Goodwin, 2000:3)

Turizmin bir bölgede ilk geliştiği dönemlerde, yerel halkın sahip oldukları mülkiyetlerini terk etmezler, ancak genellikle çoğu ilerleyen dönemlerde bu yerleri dışarıdan gelen spekülörlere satarlar ve kendileri turizm endüstrisinde işçi olarak çalışmak zorunda kalırlar(Ashley, Boyd ve Goodwin, 2000:3). Bu nedenle yerel halkın sahip olduğu yerlerin spekülörlere tarafından satın alınmasını engellemek, yani halkın sahip olduğu varlıkları kendi mülkiyetiyle turizmde kullanmasını sağlamak üzere düzenlemelerin yapılması zorunludur. Yoksulların buldukları bölgelerde toprak ya da doğal kaynaklara sahip olmaları, turizmin ekonomik etkilerinden yararlanmalarını arttıracaktır.

Turizmi geliştirmenin yöre halkı üzerinde olumlu etkilerinin yanında negatif etkileri de olacaktır. Yoksul odaklı stratejiler bu nedenle, potansiyel faydaları arttırırken, bu negatif etkileri azaltmaya da odaklanmalıdır.

YOKSULLARIN TURİZM İŞLETMECİLİĞİNE EKONOMİK KATILIMINI ARTTIRMA YOLLARI

<i>Yoksulların Turizme Katılımındaki Engeller</i>	<i>Bu Engelleri Azaltacak Önlemler</i>
İşgücü sermayesinin yetersizliği	İş bulma ve kendi işini kurma olanaklarından yararlanılması için, yoksulları hedef alan eğitim ve öğretim (özellikle kadınlara yönelik)
Sermaye, kredi yetersizliği	Mikro finans olanaklarını sağlama ve arttırma
Organizasyon eksikliği	Yoksul üreticilerin organizasyonlarının farkına varılıp, desteklenmesi. Yoksulların organize edilen turizm işletmelerinin seslerinin tek bir ses gibi duyulması
Pazar gücünün eksikliği, kaynaklar üzerinde sahiplik ve kontrol olmaması.	Arazi(toprak), vahşi yaşam, kültürel miras üzerinde yerel mülkiyeti güçlendirme, doğal güzelliklere sahip destinasyonlara ulaşımın arttırılması. Planlamanın; potansiyel yatırımcıların yerel düzeydeki etkilerin yoksullara yönelik olarak arttırılması amacı doğrultusunda stratejiler geliştirmelerini sağlama amaçlı olması.
Yasalar ve resmi formaliteler. Belgeli ve teşvik edilen turizm işletme/hizmetler kategorilerinin dışında tutulma.	Resmi formaliteler azaltılmalı. Az nitelikli iş görenleri kapsamına almayan yasalar revize edilmeli yada kaldırılmalı. Turizm yasalarının yoksullar tarafından işletilen sektörleri ve faaliyetleri kapsadığından emin olunmalı.
Turizm pazarına yetersiz giriş	Satıcıların turistlere doğrudan ulaşmasının sağlanması, küçük şehirlerde ulusal parklara bitişik alanlarda organize edilmiş, gündelik çalışan ve küçük ölçekli satıcıların desteklenmesi.
Turizm pazarının ihtiyaçlarını karşılamada sınırlı kapasite.	Arzın, ulaşırma bağlantılarının kalitesinin ve güvenilirliğinin iyileştirilmesi için mesleki destek.
Uluslar arası turizm ve her şey dahil turlarla (all inclusive) karşılaştırıldığında iç turizmin az gelişmişliği.	Uluslar arası turizm ve kitle turizmi dışındaki turizm aktivitelerinin planlama stratejilerine katılmalı, uluslar arası her şey dahil sisteme fazla odaklanmaktan kaçınılmalı
Devlet desteğinin örgütlü ve büyük işletmeleri içeren sektörü baz alması.	Örgütlenmemiş ve gündelik çalışan ekonomik birimlerin öneminin farkına varılmalı ve planlama sürecinin içinde desteklenmeli.
Mevcut geçim stratejileri ile karşılıklı taşıyan yeni turizm olanakları.	

Kaynak: Caroline Ashley, Charlotte Boyd and Harold Goodwin , Pro-poor Tourism: Putting Poverty At The Heart of The Tourism, Overseas Development Institute, Number 51, March 2000.

Yoksulların bölgedeki turizm faaliyetlerine katılmalarının bir yolu da turizm işletmeciliğine katılımlarını arttırmak ve bu yoldaki engelleri ortadan kaldırmaktır. Yukarıdaki tabloda yoksulların turizm işletmeciliğine katılımlarını arttırmadaki engeller ve bu engelleri ortadan kaldırmak için gerekli önlemler belirtilmiştir.

Turizmin özellikle kırsal bölgelerde yoksulluğun azaltılmasında etkin olabileceği söylenebilir. Başarı sağlanabilmesi için turizmin gerektirdiği bazı koşulların da bu kırsal alanlarda yerine getirilmesi gerekir. Turizmin gelişimi için zorunlu olarak bir ürün yada potansiyel bir ürünün olması gerekir. Yoksul bazı kırsal alanlar, çekici bir destinasyon olsa da sunacak çok az ürün vardır, bu ürünlerin çeşitlendirilmesi gerekecektir.

Yoksul kırsal alanlara ulaşımın güç olması turizm faaliyetleri için bir başka sorun olarak değerlendirilebilir. Ancak ulaşımı bir engel olarak algılatmayacak turizm çeşitlerinin geliştirilmesi sorunu ortadan kaldırabilir. Yoksul kırsal bölgelerde turizm hizmetlerinin kalitesinin düşük olması, gelişmemiş ticari üretim, pazarlardan ve pazar ağlarından uzaklık ve devlet tarafından öncelikler arasında görülmemesi ve desteklenmesi bu yoksul bölgelerde turizmin gelişmesi dolayısıyla yoksulluğun azaltılması önündeki engellerdir. Birçok kırsal alan için kırsal turizmin geliştirilmesi, çekici bir ürünün geliştirilmesini ve diğer engellerin üstesinden gelinmesini gerektirecektir. Bu engellerden birçoğu ticari, ekonomik ve lojistikdir. Zaman ve kaynaklara yapılacak yatırımlarla bu engeller aşılabılır.

Çek Cumhuriyetin’de ve Uganda’daki kırsal turizmi geliştirme çabalarının farklılıklarının yanı sıra birçok da benzer yönleri bulunmaktadır. İki ülke de çekicilikleri bir pakette toplayıp bunları çeken, sürükleyen olarak pazarlama yoluyla kırsal bir turizm ürünü geliştirmeye çalışmışlardır. Her iki ülkede tüm çabaları yerel düzeyde yoğunlaştırmıştır ve farklı toplum kesimlerini yada hizmet üretenleri koordine etmek için bir birlik kurmaya çalışmışlardır(Holand vd., 2003: 8)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gelişmekte olan ülkelerde özellikle az gelişmiş ülkelerde ve bölgelerde turizm; ekonomik büyüme, döviz kazanımı, yatırım, gelir ve istihdam açısından temel bir kaynak olarak görülebilir. Bu ülkelerde yada bölgelerde turizm, rekabet avantajı sağlayacak birkaç alandan biridir. Çünkü turistik kaynakların önemli bir kısmı doğal kaynaklar olarak bu bölgelerde mevcuttur.

Yoksul bölgelerdeki potansiyel kaynaklar yerel düzeyde doğrudan ticareti ve yatırımı yaratacak benzersiz potansiyele sahiptir. Gelişmekte olan birçok ülke, doğal ve kültürel miras turizminden fayda sağlamak için gerekli potansiyele sahiptir, bu faydayı sağlayabilmek için ulaşım, altyapı ve sürdürülebilirlik kriterlerinin sağlanması gerekmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde yoksulluğun daha yoğun olduğu bölgelerde özellikle kırsal alanlarda, potansiyelin değerlendirilerek, yoksun insanların turizme katılımının sağlanması bu kırsal alanlarda yoksullukla mücadelede önemli bir alternatif olabilir. Turizmin ekonomik faydalarından yoksulların yararlanabilmesi için, yoksulların önündeki engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik önlemlerin alınması gerekmektedir. Yoksulları önemli ölçüde onları sınırlayan; sermaye yetersizliği, organizasyon eksikliği, eğitim yetersizliği, politika ve planlarda söz sahibi olamama, varolan kaynaklarını da kaybetme tehlikesi vb. gibi faktörlerin ortadan kaldırılması gerekir. Bu engelleri ortadan kaldırmaya yönelik öneriler aşağıda sıralanmıştır:

- Birçok hükümet turizmi yoksullukla mücadeleye odaklamaktan ziyade, döviz kaynağı olarak görmektedirler. Öncelikle hükümetlerin turizme bakışının değiştirilmesini sağlayarak, yoksul odaklı sürdürülebilir bir turizm yaklaşımının oluşturulması sağlanmalıdır. Devletin turizmi sürdürülebilir kalkınmanın bir aracı olarak görüp yoksulluğun azaltılmasına yönelik geliştirmesi ancak yoksul olan bölgelerdeki kaynakların doğru kullanılması ile olanaklı olacaktır.
- Yoksul odaklı turizm, ürün geliştirme, pazarlama, planlama, politika ve yatırımı da içerecek şekilde mikro düzeyden makro düzeye kadar bütün faaliyetlerin örgütlenmesini gerektirmektedir.
- Yoksul odaklı turizm, yerel kültürü temel alan yeni ürünlerin geliştirilmesini kapsar,. Fakat bu yeni ürünlere Pazar bulunmak isteniyorsa, bunların genellikle tercih edilen ürünlerle birleştirilmesi gerekmektedir.
- Geliştirilen turizm ürününün ticari başarısı dikkate alınmalı; talebe, ürün kalitesine, pazarlamaya, meslek becerisine yatırım yapmaya önem verilmesi gerekmektedir.
- Yoksulluğu azaltmaya yönelik geliştirilecek turizm faaliyetlerinin her aşamasında yoksulların katılımının sağlanması zorunlu bir koşuldur. Politika, reform ve planlama mekanizmalarının oluşturulması ve bu mekanizmalarda yerel halkın katılımının sağlanması büyük önem taşımaktadır. Yerel halkın kendi bölgesinde meydana gelecek değişikliklerde söz sahibi olmasını sağlayacak planlama mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir.
- Yoksulların turizm faaliyetine katılımını engelleyen beşeri sermayesini geliştirmek üzere, turizm eğitiminin başlatılması gerekir. Onlar için çok yabancı bir deneyim olan turisti anlamaya yönelik basit (turist nedir?) bir eğitim çalışmasıyla başlanması doğru olacaktır.

- Yerel ürünlerin üretilmesi sürecine yoksulların katılımını sağlamak amacıyla, istihdam edilme olanaklarının artırılması, özellikle yerel halkın istihdamı konusunda bir duyarlılık yaratılması bölgedeki yoksulluğu azaltmada etkili olacaktır.
- Turizmin gelişmeye başladığı bölgelerde halkın sahip olduğu varlıkları kaybetmelerini engelleyecek yasal önlemlerin alınması, turizmin yoksulluğu daha da derinleştirebilecek bir sektör olmasını engelleyecektir.
- Toprak yada doğal kaynakların mülkiyeti yoksullar güç verece ve onların turizmden edilecek faydaları sağlamalarını güvence altına alacaktır. Bu mülkiyet turizmde kullanılacak ve ondan gelir elde edilecek herhangi bir şeyin mülkiyeti olabilir.
- Yoksulların turizm işletmeciliğine katılımını arttırmak için, kredi ve yardımların sağlanması, özellikle kırsal bölgelerde ve turizmin yeni geliştirildiği bölgelerde yerel halkın turizm faaliyetine katılımını sağlayacak finansman olanaklarının sağlanması gerekmektedir. Finansal sermaye, yoksulların özellikle örgütlenmemiş, gündelik ve el emeğine dayalı işlerinde bu işlerini geliştirmeleri için sağlanmalıdır.
- İş yapabilme becerilerinin geliştirilmesi ve eğitim imkanlarının sunulması, konukseverlik becerilerinin geliştirilmesi turizmin yarattığı önemli ekonomik etkilerden birisi olan istihdam yaratma etkisinden, yoksulların yararlanabilmelerini sağlayacaktır.
- Turizm sektörüne girdi sağlayan sektörlerin de (tarım gibi) geliştirilmesinde yoksul bölge halkına olanaklar yaratılması, hem turizme bağımlılık tehlikesini azaltacak, hem de yoksullar için gelir yaratmada bir alternatif doğacaktır.

Yoksulluğun dünyadaki boyutlarına bakıldığında sadece turizme farklı bir yaklaşım getirerek sorunun çözülemeyeceği açıktır. Ancak turizm potansiyeline sahip ve değerlendirilemeyen bazı ülkelerde yada bölgelerde yoksul odaklı sürdürülebilir turizm yaklaşımıyla yoksulluğu azaltıcı gelişmeler sağlanabilecektir. Türkiye’de de turizm kaynakları açısından potansiyele sahip bir ülke olarak özellikle yoksul bölgelerde sürdürülebilir turizmin bu yaklaşımıyla yoksulluğun azaltılmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesi bir başka çalışma konusu olarak irdelenebilir.

KAYNAKÇA

- Akat, Ömer (1997), **Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği**, Ekin Kitabevi, Bursa
- Ashley, Caroline Boyd, Charlotte, Goodwin, Harold(2000), Pro-poor Tourism: Putting Poverty At The Heart of The Tourism, Overseas Development Institute, Number 51, March
- Avcıkurt, Cevdet (2003), **Turizm Sosyolojisi**, Detay Yayıncılık
- Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi,(2002) Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi Raporu, 26 Ağustos-4 Eylül 2002, Johannesburg Güney Afrika.
<http://www.un.org.tr/doc-pdf/johannesburg2.doc>
- Çakılcıoğlu, Mehmet, Sürdürülebilir Kalkınma İçin; Sürdürülebilir Turizm, www.kentli.org
- D.P.T. (2001), “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele”, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Yayın No:DPT:2599-ÖİK:610
- Goodwin, Harold(1998), “Sustainable Tourism and Poverty Elimination”, DFID/DETR Workshop on Sustainable Tourism and Poverty.
- Hediger, Werner(2000), “Sustainable development and social welfare”, **Ecological Economics**, 32, 481-492
- Holland, J., Burion, M., Dixey, L (2003) “Tourism in Poor Rural Areas (Diversifying the product expanding the benefits in rural Uganda and the Czech Republic)”, **PPT Working Paper**, No:2 http://www.propoortourism.org.uk/12_rural_areas.pdf
- İçöz, Orhan, Kozak, Metin (1998), **Turizm Ekonomisi**, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Odi, iied (2001), “PPT Strategies for pro-poor tourism”, www.propoortourism.org.uk/ppt_report.pdf
- Özdek Yasemin (2002): “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları”, **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAİ, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi , Yayın No:19, Ankara.
- Rita, Paula (2000). “Tourism in the European Union”, **International Journal of Contemporary Hospitality Management**, Vol.12, Issue 7.
- Roe Dilys, Khanya Penny Urguhart(2001). “Pro-poor Tourism: Harnessing the World’s Largest Industry for the World’s Poor”, www.iied.org
- Scheyvens, Regina (2003), “Poverty Tourism”, **Development Bulletin** 55, <http://devnet.anu.edu.au/online%20versions%20pdfs/55/6scheyvens55.pdf>.
- Sofield, Trevor, Bauer, Johannes, Lacy, Terry De, Lipman, Geoffrey, Dougherty, Sean, “ST~EP: An Overview”, <http://www.world-tourism.org>
- Şenses, Fikret (1996), **Kalkınma İktisadı (Yükselişi ve Gerilemesi)**, İletişim Yayınları, İstanbul
- Tekeli, İlhan vd.,(2002), “Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Öncelikleri”, **Türkiye Bilimler Akademisi Raporları**, Ankara
- UNDP (2005), International cooperation at a crossroads, Aid , trade and security in an unequal world, **Human Development Report**. <http://www.undp.org>
- Üşür İşaya (2002): “Küreselleşme ve Yoksulluk”, **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAİ, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi , Yayın No:19, Ankara
- Yarcan, Şükrü (1998), **Turizm Endüstrisinin Yapısı**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Ekim
- World Tourism Organization (2002), Tourism and Poverty Alleviation, **Meeting the Johannesburg Sustainability Challenge**
- World Tourism Organization(2005), Tourism Highlights, www.world-tourism.org